

Agnieszka DŁUGOSZ
Uniwersytet Rzeszowski, Polska

Trudności nauczycieli związane z rozwijaniem twórczości uczniów we współczesnej szkole

Wstęp

Zawód nauczyciela jest jednym z najstarszych. W literaturze możemy znaleźć wiele opisów cech, właściwości dobrego nauczyciela. Wielu wybitnych pedagogów i psychologów w swoich pracach dokonało opisu sylwetki nauczyciela (J.W. Dawid, Z. Mysłakowski, S. Szuman, S. Baley, W. Okoń i inni). W swoich charakterystykach skupiali się oni na talencie pedagogicznym, duszy, wzorze, roli nauczyciela, jego osobowości, a także wskazywali na jego niezbędne cechy.

Obecnie oczekiwania wobec nauczycieli uległy zmianie. Wymagania stawiane nauczycielom są coraz większe. Edukacja XXI w. wymaga nowego typu nauczyciela: twórczego, pełnego inicjatywy, optymizmu, znakomitego pedagoga o rzetelnej i wszechstronnej wiedzy.

1. Rola i zadania nauczyciela we współczesnej szkole

Obecnie nauczyciel przestaje być głównym źródłem informacji, a staje się przewodnikiem po świecie wiedzy. Staje się człowiekiem, który uchyla przed uczniem wielkie wrota do świata wartości i świata odkryć naukowych [Miłkowska-Olejniczak 1998: 96]. Nauczyciel we współczesnej szkole ma być specjalistą umiejącym nie tylko przekazywać wiedzę, ale ma budzić w uczniach zainteresowanie, rozwijać umiejętność samodzielnego uczenia się i zdobywania wiedzy. Poza tym powinien on być wykształcony, śmiało wkraczać w zawód, mając bardzo dobrze lub dobrze opanowaną wiedzę ogólną i umiejętności zawodowe.

Przygotowanie do zawodu nauczyciela przebiega etapami. Podstawowy element tej drogi stanowi wykształcenie, czyli wyposażenie w kwalifikacje zawodowe uzyskiwane zwykle w ośrodkach akademickich. Drugi etap to doksztalcenie – uzupełnianie własnych kwalifikacji prowadzące do pełnego przygotowania zawodowego. Ogromną rolę odgrywają tu studia podyplomowe oraz różnego rodzaju szkolenia i kursy. Trzecim etapem jest samodoskonalenie, indywidualna praca nad tym, aby wzbogacić swoją wiedzę i umiejętności, wychodząc poza ustalone formalnymi ramami kwalifikacje zawodowe [Kwaśnica 2004: 293].

Wymagania kwalifikacyjne dla zawodu nauczycielskiego określone są w art. 9 Karty Nauczyciela. Zgodnie z tym artykułem „stanowisko nauczyciela może zajmować osoba, która:

- posiada wyższe wykształcenie z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym lub ukończyła zakład kształcenia nauczycieli i podejmuje pracę na stanowisku, do którego są to wystarczające kwalifikacje;
- przestrzega podstawowych zasad moralnych;
- spełnia warunki zdrowotne niezbędne do wykonywania zawodu” [Art. 9.1 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela].

Pakiet kompetencji wymaganych od europejskiego nauczyciela stworzyła Komisja Europejska. Kompetencje nauczyciela w Unii Europejskiej tworzą kompetencje związane z procesem uczenia się-nauczania oraz kompetencje związane z kształtowaniem postaw uczniowskich. Do pierwszej grupy kompetencji należą:

- umiejętność pracy w wielokulturowej i zróżnicowanej społecznie klasie;
- umiejętność stworzenia dogodnych warunków do uczenia się,
- umiejętność włączenia technologii informacyjno-komunikacyjnej do codziennego funkcjonowania uczniów;
- umiejętność pracy w różnych zespołach;
- umiejętność współpracy przy tworzeniu programów nauczania, organizacji procesu kształcenia i oceniania;
- umiejętność współpracy z osobami ze środowiska lokalnego i z rodzicami;
- **umiejętność dostrzegania i rozwiązywania problemów**;
- umiejętność stałego poszerzania swojej wiedzy i doskonalenia swoich umiejętności [Sielatycki 2005: 6].

W świetle tego zestawu kompetencji podstawowym zadaniem nauczyciela jest wykształcenie u młodych ludzi postawy i nawyków do uczenia przez całe życie, ustawicznego zdobywania nowej wiedzy i umiejętności, do samodzielnego korzystania z zasobów informacyjnych oraz zdolności współpracy z innymi i rozwiązywania problemów [tamże].

Na kompetencje związane z kształtowaniem postaw uczniowskich składa się:

- umiejętność wykształcenia u uczniów postawy obywatelskiej i społecznej;
- umiejętność promowania takiego rozwoju kompetencji u uczniów, które pozwolą im, jako pełnoprawnym obywatelom danego państwa, z sukcesem funkcjonować w społeczeństwie wiedzy, co obejmuje: motywację do nauki, nauczanie uczenia się, krytyczne przetwarzanie informacji, posługiwanie się komputerem i korzystanie z wszelkich urządzeń cyfrowych, **twórczość i innowacyjność, rozwiązywanie problemów**, przedsiębiorczość, współpracę z innymi, łatwość w komunikacji z innymi, umiejętność poruszania się w kulturze wizualnej;
- umiejętność wtopienia wymienionych wyżej kompetencji ponadprzedmiotowych w czasie nauczania/uczenia się określonego przedmiotu [Sielatycki 2005: 6–7].

Wyróżniane kompetencje w pracach różnych autorów są ujmowane jako propozycja otwarta, możliwa do modyfikacji. Niektóre kompetencje umieszczone w jednej grupie u różnych autorów występują w odmiennych zestawach.

Zdaniem T. Tomaszewskiego [1970: 183], kompetentny nauczyciel to taki, który posiada rozległą wiedzę, umiejętności pedagogiczne, jest refleksyjny, rzeczowy, zna się na sprawach wychowania i kształcenia, charakteryzuje się fachowością, nauczyciel musi wiedzieć – umieć – chcieć. Priorytetowym wymiarem profesjonalnych umiejętności nauczyciela jest jego otwartość na zmianę, na konieczność radzenia sobie w wyjątkowych dynamicznych i ciągle zmieniających się warunkach i okolicznościach działania, wymagających od niego rzetelnej diagnozy sytuacji i doświadczeń edukacyjnych, krytycznego namysłu, adekwatnych ocen i odpowiedzialnych decyzji [<http://www.sp49gdansk.oswiata.org.pl/publikacje6.htm>].

Nauczyciel powinien być osobą o niepowtarzalnej indywidualności, myślącą krytycznie i innowacyjnie oraz zdolną do współdziałania z innymi w zespole, potrafiącą sprostać nowym wyzwaniom. Dlatego nauczyciel nie może obejść się bez ciągłego, ustawicznego podnoszenia swoich kwalifikacji oraz poszerzania i aktualizowania wiedzy [http://www.sciaga.pl/tekst/9731098nowe_kompetencje_nauczyciela_wychowawcy_w_dobie_wspolczesnosci].

Nauczyciel na każdym etapie swojej pracy zawodowej powinien pamiętać, że jego kompetencje nie są rzeczą stałą. Raz uzyskane nie wystarczają na całą aktywność zawodową, należy je ciągle doskonalić.

W literaturze dotyczącej rozwoju zawodowego nauczycieli znajdujemy wiele powodów, dla których powinni się oni doskonalić. Jednym z nich jest niekontrolowany wzrost wiedzy i umiejętności pedagogicznych, które z upływem czasu tracą na wartości. Aby jak najlepiej przygotować dzieci do życia w przyszłym świecie, nauczyciel nie może poprzestać na wiedzy, którą zdobył wcześniej. Nauczyciel powinien ciągle się doskonalić. Jedynie nauczyciel podnoszący swoje kwalifikacje i wzbogacający stale swoją wiedzę jest w stanie rozwijać otwarte, żądne wiedzy postawy uczniów.

Jednym z zadań stojących przed współczesnym nauczycielem jest rozwijanie twórczości uczniów. Twórczość staje się podstawowym wymogiem stawianym współczesnemu nauczycielowi. Zdaniem Schulza (1990), przejawia się ona w postawie innowacyjnej, rozumianej jako dążenie do głębokiego rozumienia rzeczywistości, rzetelnej wiedzy na temat swoich uczniów oraz aktywnym poszukiwaniu metod, środków i sposobów działania, które najskuteczniej pobudzą twórczą postawę dzieci, wskażą drogi poszukiwań nowych wartości oraz pozwolą samemu przekroczyć barierę rutyny i stereotypu. Rola zawodowa nauczyciela obejmuje twórczy rozwój jego samego [za: Ciechanowska 2007: 104].

2. Trudności związane z rozwijaniem twórczości

Zagadnienie trudności w rozwijaniu twórczości jest przedmiotem zainteresowania pedagogów i psychologów. Obszary poszukiwań badawczych obu dziedzin koncentrują się jednak na odmiennych zagadnieniach, różnorodna jest także terminologia stosowana dla ich oznaczenia. W. Dobrołowicz (1993,1995) mówi

o barierach psychicznych i psychospołecznych, E. Nęcka (1995) o przeszkodach w procesie twórczym.

Ogólnie bariery procesu twórczego można podzielić ze względu na źródło negatywnego oddziaływania na rozwój ucznia. Znajdują się one w tradycyjnych oddziaływaniach szkoły, wychowaniu rodziny oraz tkwią w samym uczniu. Możemy je także podzielić na zewnętrzne (oddziaływania szkoły i rodziny) i wewnętrzne – inaczej psychiczne [Ciechanowska 2007: 92].

Wśród czynników zewnętrznych zwrócimy uwagę na hamujący wpływ kształcenia szkolnego, a w jego ramach na osobę nauczyciela oraz system szkolny.

K.J. Szmidt wymienia cztery grupy przeszkód w rozwoju twórczości:

- 1) związane z celami i treściami wychowania oraz nauczania (programem szkolnym);
- 2) związane z postawami nauczyciela i metodami nauczania;
- 3) związane z postawami uczniów;
- 4) związane z bazą lokalową i wyposażeniem szkół [Szmidt 2009: 10].

Pierwszą grupę stanowią – *przeszkody związane z celami i treściami wychowania oraz nauczania (programem szkolnym)*. Jest to najbardziej ogólny rodzaj przeszkód dla twórczości uczniów, wiążący się z brakiem celów służących rozwojowi kreatywności w programach wychowania i nauczania, niedostrzeganiem przez społeczeństwo i polityków oświatowych, a także nauczycieli potrzeby budzenia i wspierania działań twórczych uczniów. W szkole dominują metody werbalne i metodyka nauczania, a nie uczenia się [Szmidt 2005: 88]. Wiedza przekazywana jest na ogół werbalnie. Powoduje to, że dość rzadko kształtuje się wyobraźnię ucznia, jego fantazję, intuicję i emocje. Wymagana wiedza encyklopedyczna zmusza do myślenia konwergencyjnego (zbieżnego, jednokierunkowego), nie rozbudza ciekawości poznawczej, skłania do sztywności myślenia i rutynowego przyswajania informacji. Dziecko zamiast czynnie poznawać świat siedzi wpatrzona w tablicę lub nauczyciela, czasem coś przeczyta i słucha ... słucha ... słucha. Rodzi to bierność, mechaniczne skupienie uwagi i nudę [Szmidt 2005: 87]. Szkoła nierzadko staje się fabrykantem nudy, tej zmory procesu kształcenia, która zabija pasję poznawczą, która wygasza namiętności i która zniechęca do czegokolwiek... może poza agresją. Podręczniki pełne są nazwisk ludzi – autorów dzieł sztuki i literatury, badaczy, naukowców – których trzeba podziwiać i szanować za ich osiągnięcia. Są – bądź byli – wielcy i wspaniali. Dzięki nim korzystamy z żarówki i telefonu, znamy strukturę materii i kodu genetycznego, czytamy książki, oglądamy obrazy. Pomija się zaś niemal zupełnie, w jaki sposób wytwory te powstały. Nie mówi się o trudzie i wysiłku, jakim osiągnięcia te bywają okupione. Nie ma mowy o błędach, złudzeniach i pomyłkach, które towarzyszą dziejom ludzkiej myśli.

Drugą grupę stanowią *przeszkody związane z postawami nauczyciela i metodami nauczania*. Przeszkody tego rodzaju wiążą się z codzienną praktyką na-

uczania, która nie budzi potencjalnych zdolności twórczych uczniów, co więcej – hamuje i karze jej przejawy w czasie lekcji. Ich źródłem są stosowane przez nauczyciela metody nauczania oraz wykorzystywane środki dydaktyczne, które zapobiegają procesowi twórczemu, przedwcześnie przerywają go lub zakłócają jego przebieg w klasie szkolnej. Nauczyciele są oskarżani przez teoretyków: o niezrozumienie pojęć, konserwatyzm w myśleniu i stosowaniu metod nauczania, o brak staranności, zaangażowania, lenistwo itp. Dyktat, a nawet terror jedynej odpowiedzi i dominacja w nauczaniu problemów zamkniętych (konwergencyjnych) hamują rozwój wyższych problemów poznawczych (syntezy, abstrahowania, oceniania), stymulują jedynie procesy pamięci. Język szkolny jest mało kreatywny, mało w nim analogii, metafor, porównań, które sprzyjają twórczemu myśleniu. Dominującymi metodami nauczania są nadal sposoby oparte na przekazie słownym i zapamiętywaniu informacji. Do minimum ogranicza się próby, pokazy i doświadczenia. Stroną czynną jest nauczyciel, a nie uczeń, a o treści nauczania decyduje ponadosobowy program, a nie bezpośrednie potrzeby i zainteresowania uczących się. Uczeń w takiej szkole jest bierny: siedzi, słucha i zapamiętuje, rzadko pyta i rozwiązuje problemy. Jego wyobraźnia i myślenie intuicyjne nie są stymulowane, ponieważ pytania nauczyciela nie odwołują się do tych zdolności poznawczych, a jedynie do pamięci i operacji analizy oraz porównywania informacji ze sobą.

Twórczość hamują również *przeszkody związane z postawami uczniów*. Z badań wynika, iż rywalizacja hamuje twórczość dzieci, ponieważ budząc motywację zagrożenia, tłumi poszukiwania, eksperymentowanie, próbowanie, czyli blokuje działania o charakterze eksploracyjnym. T. Pilch (1999) taką praktykę nauczania i wychowania, w której dominuje ostre współzawodnictwo, określa jako sakralizacja rywalizacji. Ma ona swoją genezę w systemie przekonań, który sukces i rywalizację uważa za zasadnicze składniki nowoczesnego wychowania. W praktycznych realizacjach podejście to sprowadza się do wdrażania uczniów w wyścig o bycie lepszym lub pierwszym. Rywalizacja staje się zarówno zasadą, jak i metodą wychowania. Sytuacja taka rodzi wiele stresów, istnieje bowiem obawa, że ktoś inny pozbawi danego ucznia dotychczasowej pozycji i prestiżu. Konieczność ciągłego wykazywania swych przewag i utrzymywania wysokiej pozycji działa hamująco na inwencję twórczą. Kolejną grupą przeszkód są *przeszkody związane z bazą lokalową i wyposażeniem szkół*. W wielu szkołach brak tak podstawowych środków dydaktycznych, przy pomocy których dziecko mogłoby badać rzeczywistość. Twórczości sprzyja bogate i wszechstronne wyposażenie placówek oświatowych w urządzenia i sprzęt niezbędny w procesie tworzenia, począwszy od skomplikowanych urządzeń technicznych (np. studio nagrań), a skończywszy na prostych środkach nauczania (płótno malarskie, nuty, rekwizyty teatralne itp.). Brak tych urządzeń i środków hamuje rozwój wielu form aktywności twórczej, lecz znane są przypadki, kiedy to w bardzo skromnych materialnie warunkach powstają oryginalne dokonania twórcze.

Oprócz wyżej wymienionych przeszkód warto dodać również istotną przeszkodę wspierania twórczości w szkole, jaką jest *stworzenie systemowych działań w edukacji*, co wiąże się z niedostrzeganiem i wręcz marginalnym traktowaniem potrzeb stworzenia systemowych działań w edukacji, które umożliwiłyby i upowszechniłyby kształcenie postaw kreatywnych wśród dzieci i młodzieży. Nauczyciele mają wprawdzie sporą swobodę co do metod realizacji procesu nauczania, brakuje im jednak skutecznych narzędzi rozwijania aktywności twórczej w zespole klasowym. W podstawie programowej, na każdym szczeblu nauczania, istnieje zapis o konieczności twórczego rozwiązywania problemów w sposób twórczy, występuje on jednak nie jako samodzielne, ważne zadanie we współczesnej edukacji, ale jako jeden z celów w rozwoju poznawczym i estetycznym dziecka. K.J. Szmidt [zob. 2005, 2009] stwierdza: dokumenty, ani nie precyzują użytych w nich terminów: postawa twórcza, postawa kreatywna, indywidualne zdolności twórcze, rozwiązywanie problemów w sposób twórczy, ani nie operacjonalizują ogólnych celów na cele praktyczne. Wobec tego brzmią fasadowo i nie zachęcają do konstruowania programów edukacyjnych, które byłyby urzeczywistnieniem postulatów prokreatywnych.

Literatura

- Art. 9.1 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela.
- Ciechanowska D. (2007), *Twórczość w edukacji*, Szczecin.
- Dąbek A. (1988), *Psychologiczne podstawy twórczej aktywności dziecka*, Zielona Góra.
- Denek K. (1998), *O nowy kształt edukacji*, Toruń.
- Dylak S. (1995), *Wizualizacja w kształceniu nauczycieli*, Poznań.
- Ferenz K., Kozioł E. (red.) (2002), *Kompetencje nauczyciela – wychowawcy*, Zielona Góra.
- Furmanek W., Ďuriš M., (red.) (2007), *Kompetencje kluczowe kategorią pedagogiki. Studia porównawcze polsko-słowackie*, Rzeszów.
- <http://pedagogika-pracy.wyklady.org> (02.2010).
- <http://www.edukacja.edux.pl> (02.2010).
- <http://www.sciaga.pl/tekst/9731098nowe-kompetencje-nauczyciela-wychowawcy-w-dobie-wspolczesnosci>
- <http://www.sp49gdansk.oswiata.org.pl> (03.2010).
- <http://www.sp49gdansk.oswiata.org.pl/publikacje6.htm>
- <http://www.standardyiskolenia.praca.gov.pl> (02.2010).
- Kwaśnica R. (2004), *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu* [w:] *Pedagogika*, t. 2, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa.
- Kwiatkowska H. (red.) (1994), *Ewolucja tożsamości pedagogiki*, Warszawa.
- Kwieciński Z., Śliwerski B. (red.) (2004), *Pedagogika – podręcznik akademicki*, Warszawa.
- Kwieciński Z., Śliwerski B. (red.) (2004), *Pedagogika*, t. 2, Warszawa.
- Miłkowska-Olejniczak G. (1998), *Edukacja nauczycieli a reforma oświaty*, „Kultura i Edukacja”, nr 4.
- Okoń W. (1996), *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa.
- Olczak M. (2009), *Kwalifikacje i kompetencje nauczyciela*, „Edukacja i Dialog”, nr 04.

- Piątek T., (2010), *Kultura informacyjna komponentem kwalifikacji kluczowych nauczyciela*, Rzeszów.
- Pilch T. (red.) (2003), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, Warszawa.
- Salcher A. (2009), *Utalentowany uczeń i jego wrogowie*, Rzeszów.
- Sielatycki M. (2005), *Kompetencje nauczyciela w Unii Europejskiej*. „Trendy uczenie w XXI wieku. Internetowy magazyn CODN”, nr 3.
- Strykowski W. (2003), *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Poznań.
- Szewczuk W. (1983), *Trudności myślenia i rozwijanie zdolności uczniów*, Warszawa.
- Szmidt K.J. (2005), *Pedagogika twórczości. Idee – aplikacje – rady na twórczą drogę*, Kraków.
- Szmidt K.J. (2009), *Psychodydaktyka twórczości w praktyce edukacyjnej*, „Trendy uczenie w XXI wieku. Internetowy magazyn CODN”, nr 1.
- Tomaszewski T. (1970), *Z pogranicza psychologii i pedagogiki*, Warszawa.

Streszczenie

Rola nauczyciela w kształtowaniu postawy twórczej jest ogromna. Musi on być nie tylko „trenerem”, który rozwija zdolności twórcze, ale także twórczym wychowawcą kształtującym całą osobowość wychowanka [por. Ciechanowska 2007: 103]. Rozwijanie twórczości nie jest jednak zadaniem łatwym. Zdaniem K.J. Szmidta, istnieją co najmniej cztery grupy przeszkód w rozwijaniu twórczości uczniów, które przybliżyłam w niniejszym artykule.

Słowa kluczowe: twórczość, trudności w rozwijaniu twórczości.

Difficulties of teachers related with the development of students creativity in contemporary school

Abstract

The teacher's role in shaping of the creative attitude is huge. He must be not only a “coach” who develops creative skills, but also a creative educator, shaping the whole personality of the juvenile [Ciechanowska 2007: 103]. Developing of the creativity is not an easy task. According to K.J. Szmidt there at least four groups of obstacles in developing of the students creativity, which are presented in this paper.

Key words: creativity, difficulty in developing creativity.